

MEMORIU GENERAL

1. DATE GENERALE

1.1. OBIECTUL STUDIULUI

foto:DénesA.

Studiul valorilor de patrimoniu al satului Dealu face parte din programul „Ocrotirea și conservarea imaginii satului harghitean” inițiat și finanțat de Consiliul Județean Harghita, începând din 2009, prin care se creează bazele de date pentru studiile de fundamentare a Planul Urbanistic General (PUG) al comunei Dealu ce urmează să fie elaborat sau reactualizat.

În prezentul studiu se analizează valorile **structurii așezării, a tramei stradale și caracteristicilor sale, a parcellarului respectiv a legăturilor dintre cadrul natural și elementele antropice** din intravilanul satului și se prezintă propuneri de protejare ale acestora.

1.2. STUDII DE FUNDAMENTARE COLATERALE

În vederea determinării valorilor de patrimoniu ale satului Dealu s-a elaborat:

- D Sz Atelier srl, Odorheiu Secuiesc, arh.Dobrai L.: „PUG comuna Dealu”; proiect 28/1999

Studiul valorilor de patrimoniu construit și studiile colaterale menționate definesc în final totalitatea valorilor care conferă satului Dealu o identitate deosebită. Determinarea acestor valori creează baza unei protejări integrate a imaginii satului și a valorilor patrimoniale arhitecturale.

2. DESCRIEREA LOCALITĂȚII

2.1. POZIȚIA GEOGRAFICĂ

Satul Dealu, așezat în partea central-vestică a județului Harghita, este situat pe DJ 134A, la 12 km de Odorheiu Secuiesc și la 74 km de municipiul Miercurea Ciuc. Dealu este totodată reședința comunei cu același nume, de care mai aparține satul Făncel (Székelyfancsal), Sâncrai (Székelyszentkirály), Tămașu (Székelyszenttamás), Tibod (Tibód), Ulcani (Ülke), Valea Rotundă (Üknyéd).

Alte centre de comună adiacente sunt: Lupeni (Farkaslaka) la vest, Vărșag (Székelyvarság) la nord, Zetea și Brădești (Zetelaka, Fenyéd) la est, municipiul Odorheiu Secuiesc (Székelyudvarhely) la sud.

2.2. CADRUL NATURAL

Dealu fiind o așezare tipic submontană se află sub platoul Láz, vf.Straja (Órhegy, sau Deskő), 1009m. Satul este așezat în capătul văilor pârâului Balé-patak și Bosnyák-patak (spre est), având o altitudine între 625-800m. La nord se află dealurile imense cu versanți ocupate de păduri de fag, peste care pe platoul Laz se întind pășunile, iar la sud terenurile arabile și fânețele satului.

Poziția centrală a bisericii catolice și a școlii, înconjurate de casele satului așezate în grădini cu vegetație abundentă proiectate pe fundalul versanților acoperiți de păduri de fag oferă o imagine excepțională de sat secuiesc.

Intravilanul satului este traversat pe direcția nord-sud de pârâul Balé-patak și Bosnyák-patak, care se unesc la Tibod, devenind afluenți din dreapta a Râului Târnava Mare la Odorhei (cvartalul Kadicsfalva).

Clima zonei este continentală, cu iernile friguroase (media fiind de -3,-5 gr Celsius) și cu verile temperate (18-20 gr Celsius). Între maximele (38 grC) și minimele (-27 grC) sunt 65 grade, schimbarea cea mai rapidă a temperaturii producându-se în aprilie.

Cele mai frecvente precipitații se produc în iunie, decembrie și ianuarie fiind lunile cele mai uscate.

2.3. DATE ISTORICE ALE LOCALITĂȚII¹

Denumirea de Oroszhegy a localității provine probabil de la populația slavă de odinioară (sec.13.) care s-a integrat în secuime.

În dijele papale din 1334 satul este amintit ca „Vriczheg”; în acte juridice din Odorhei, 1591 îl găsim deja sub numele de azi.

Primele case ale satului vechi au fost construite în cvartalul Diafalva. Noul amplasament al centrului s-a format treptat mai la est, urmând ca în 1670 acesta să primească rangul de centru de sat întărit prin demolarea bisericii vechi în Diafalva și construirea unei noi în Oroszhegy.

foto: MihályZs.

Prima școală este amintită încă din 1784, locuința cantorială din 1802 va deveni ulterior prin extinderi succesive clădirea școlii de azi.

Locuitorii satului Dealu exploatau pădurile din jur încă de la început. Pe lângă această activitate de bază – prelucrarea lemnului - mai enumerăm creșterea animalelor și legumicultura (prune, mere). Odată cu amplificarea activității de creșterea bovinelor, localnicii își căutau pășuni la distanțe mai mari – cătunele de pe munte devenind și ele, încetul cu încetul, așezări stabile. Astfel se dezvoltă Vârșagul, sat în sistem de cătuni cu cea mai mare desfășurare din Harghita, azi aflându-se în componența comunei Zetea. Izolarea teritoriului nu se mai resimte la Dealu, influența municipiului Odorhei este determinantă. Imaginea satului s-a păstrat în mare măsură deși după 1962 – colectivizare sub regimul comunist precum anii socialismului din a doua jumătate a sec.20 – ea se destramă, apar casele tipizate, sediul miliției, poștei, magazinul sătesc sau clădirile CAP-ului.

Ocupația de bază a locuitorilor satului până la a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost păduritul, creșterea animalelor și agricultura. Căruțarii satului dispunând de cai bine întreținuți transportau scândura și fructele mai ales înspre Gheorgheni. Ocupația complementară însemna diferitele meșteșuguri legate de prelucrarea lemnului ca tâmplăritul, dulgheria, dogăria și producerea de șindrilă. În valea pârâului Bosnyák-patak funcționau mai multe mori de apă.

Azi, satul suferă de o economie locală slabă, cu perspective modeste. Numărul populației este în descreștere, fiind caracteristică îmbătrânirea populației. Multe din case nu mai sunt locuite, altele sunt

¹ După Vass Melánia - respectiv Mihály Tibor: Órhegy alatt. Székelyudvarhely, 1996

folosite pentru vacanță. Populația se ocupă în proporție de 60% cu agricultură, există mai multe unități de prelucrarea lemnului, de comerț local și prestări de servicii, cu turism local se ocupă mai multe familii. Un procent de 40% din populația activă face naveta la unitățile industriale și de prestări servicii din municipiul Odorheiu Secuiesc.

Statistica² numărului de locuitori, majoritar unguri, ai satului se prezintă astfel:

Anul	1614	1713	1750	1786	1857	1910	1930	1992
- număr de familii (porți)	45	73	44	109	174	397	425	***
- număr de locuitori	~365	~220	~545	~868	1986	2129	2269	1833

Principalii factori de diminuare a numărului populației satului pe parcursul istoriei sale au fost: luptele de libertate din 1704 conduse de principele Rákóczi, epidemiile de ciumă din 1711, 1717, respectiv foametea din 1719.

Pe tot parcursul secolului 19., satul – demografic stabilizat - împreună cu regiunea și-a păstrat caracterul de localitate mică, păstrându-și tradiția și regulile.

Însele posibilitățile de trai asigurate de pământul arid de munte din regiune au considerat factorii principali de reglaj ai dinamicii demografice.

3. DEZVOLTAREA ARHITECTURALĂ ȘI CARACTERISTICILE URBANISTICE

3.1. DEZVOLTAREA ISTORICĂ ȘI URBANISTICĂ A SATULUI

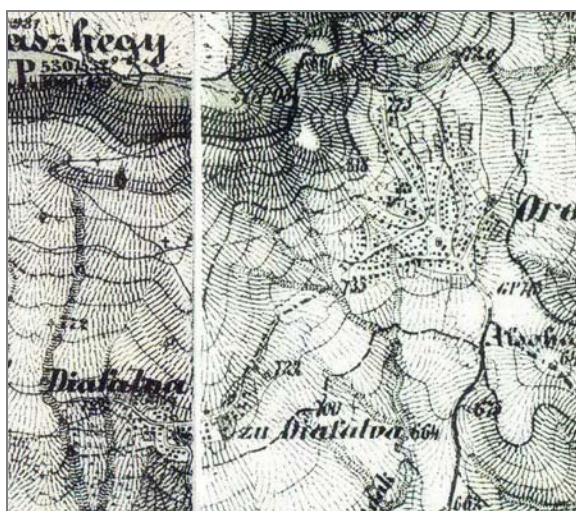
Satul Dealu s-a dezvoltat pe două cvartale: Diafalva (satul de baștină) pe valea pârâului Ballé, și Oroszhegy (satul de sus -centrul) practic unite în zilele noastre.

Forma actuală a satului: formă alungită, combinată cu tentaculară cu structură liniară dar și adunată, precum trama stradală neordonată se datorează configurației microreliefului accidental.

Detaliu din Harta Iosefină 1769 - 1773

Detaliu din a doua hartă militară austriacă, 1819-69

Se observă că așezarea din epoca feudală s-a format retras sub cornișa platoului Laz. Zona sudică s-a dezvoltat în ultimele decenii ale secolului 20.

Informații mai exacte despre dezvoltarea urbanistică a satului ne oferă hărțile militare începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea:

² După Vofkori Mária / Vofkori László: Udvarhely vármegye településföldrajza.1996.

- Harta Iosefină, întocmită în perioada 1769 – 1773
- a doua hartă militară austriacă întocmită între 1819 -1869
- a treia hartă militară austriacă întocmită între 1869 -1873

Satul ocupa cca. 70 % din suprafața actuală a intravilanului și existau deja cele două subunități.

Detaliu din a treia hartă militară austriacă, 1869-73

foto: Stefan Denes

Comparând cele trei hărți austriece și planul actual al localității se observă că urbanistic satul se prezintă încheștat până la mijlocul secolului al 20-lea. Se observă o slabă dezvoltare prin apariția zonei sudice, mai ales a clădirilor gospodărești ale CAP-ului, poștei, miliției.

3.2. STRUCTURA ȘI TIPUL DE AȘEZARE A LOCALITĂȚII, TIPURILE PARCELELOR

Dealul este o **așezare de formă areolară, cu structura adunată și o rețea de străzi neregulată**, caracteristică zonelor de deal. Extremitățile vestice – Diafalva – și estice prezintă schema satului alungit cu structură înșiruită în lungul unei singure străzi. Strada principală a satului este drumul județean DJ134A, care străbate satul de jos, dinspre Sâncrai (Székelyszentkirály) spre Bulgăreni (Bogárfalva).

Localitatea are un centru propriu zis în fața bisericii și a primăriei, fără însă o piață centrală formată.

Celelalte străzi leagă diferitele cvartale în mod neordonat, la care se mai adaugă denivelările terenului deluros. Acesastă trăsătură a locului conferă imaginii satului perspective dinamice și un pitoresc specific. Structura satului s-a împânzit pe relieful variat, astfel se creează o mulțime de puncte cu priveliști remarcabile, atât în direcția sudică, spre peisajul deluros cât și spre cornișa monumentală a platoului Laz.

foto: MihályZs.

Parcelarul prezintă aspect unitar, dezordonat la prima vedere. Se diferențiază loturile de mărime mică de gospodărie cu case de locuit, le fel și ele în general mici și medii, mai mari cu rare excepții, grajduri comasate cu șure, iarăși de mărime mici-medii, mici construcții anexe, acestea se înșiră în lungul străzilor, forma lor fiind în general variat neregulată. Al doilea tip de parcelă reprezintă grădinile de fructe care urmăresc prin ocuparea terenului și forma lor relieful: aceste parcele desenează în mod consecvent curbele de nivel în zona nordică, pe versantul dealului, în rest domină regula de ordonare în continuarea loturilor cu case și gospodării. Planimetric și spațial, acest hibrid de parcelar dă naștere unei varietăți dinamice.

Cimitirul este amplasat în zona Nagykert, la sud, pe o arie destul de mare, nesistematizată.

În sat nu apare evident o organizare în centre pe etnii. Cele câteva familii de români sunt răsfirați între familiile de maghiari. Țigani locuiesc în extremități, și o parte răsfirați între familiile de maghiari.

4. TIPURI DE CONSTRUCȚII, CARACTERISTICI DE FORMĂ

4.1. CLĂDIRI COMUNITARE ȘI PUBLICE

foto:MihályZs.

4.2. CLĂDIRI DE LOCUIT

Clădiri de locuit tradiționale

Această temă urmează a fi tratată mai detaliat într-o altă fază a studiului. Totuși putem observa că se mai păstrează câteva case de locuit executate din bârne de lemn cu două încăperi, fără târnaț, tipul de casă iobăgească. La aceste case este caracteristică acoperișul în patru ape. La mai multe case de acest tip se păstrează chiar și învelitoarea tradițională de șindrilă.

Majoritatea caselor tradiționale sunt mai mari, cu trei sau patru încăperi cu următoarele rezolvări ale fațadelor către curte:

- case cu streășină mai largă la fațada principală și fără târnaț
- case cu târnaț ce se întinde în lungul fațadei către curte.

foto:MihályZs.

Din cauza reliefului accidentat, mai toate dintre case sunt etajate, cu zone de depozitare, bucătării de vară la demisol și casa propriu-zisă înălțată peste acest nivel de soclu, împreună cu târnaț. Forma acoperișului este în general cea cu patru ape, învelite cu țigla. Șurele comasate cu grajduri sunt tripartite, în formula grajd-șură-depozit fân. Unele sunt zidite pe partea cu grajd fiind pe structură de lemn din bârne sau învelită cu scândură la rest. Forma acoperișului la clădirile gospodărești sunt simple, în două ape, învelitoarea fiind țigla.

Unele sunt zidite pe partea cu grajd fiind pe structură de lemn din bârne sau învelită cu scândură la rest. Forma acoperișului la clădirile gospodărești sunt simple, în două ape, învelitoarea fiind țigla.

foto:MihályZs.

Clădiri tradiționale cu elemente urbane

desfigurate după moda anilor 1960***

La numeroase case apar la fațade decorații din tencuială: chenare în jurul ferestrelor, lisene la margini, schimbarea proporțiilor ferestrelor, dispare valoarea autentică a fațadelor dar se păstrează volumetria.

Clădiri executate după un proiect tip în anii 1960

Aceste clădiri de locuit constituie o categorie aparte la care se renunță la proporțiile clădirilor tradiționale și fațadele sunt rezolvate cu elemente decorative din tencuială colorată verde - bej. Este caracteristică folosirea acoperișurilor simple în patru ape și a ferestrelor „de bloc”.

foto:MihályZs.

Clădiri / intervenții construite după 1990

Aceste clădiri reprezintă ruptura cadrului construit cu tradiția și comportamentul comunitar, fiind elementele care distrug imaginea urbană valoroasă.

foto:MihályZs.

4.3. TIPURI DE GOSPODĂRII

Majoritatea gospodăriilor întâlnite în sat sunt variante ale aceluiași tip, diferențiate numai în funcție de relief, dimensiunea și forma parcelei precum și de posibilitățile economice ale proprietarului.

Acest tip de bază se caracterizează prin:

- așezarea casei de locuit perpendicular pe linia străzii la front de stradă
- bucătărie de vară cu cuptor sau cuptor separat amplasate, vis-a-vis de casa de locuit sau în demisolul acesteia
- șoproane, cocine de porci și de păsări așezate în aceeași linie cu casa de locuit, mai rar și pe partea opusă a parcelei
- șură, care de obicei cuprinde și grajdul, așezată în spatele curții, perpendicular pe direcția lotului, sau din motive topografice, perpendicular pe stradă, vizavi de casă
- livadă în spatele șurii sau livadă la stradă în zonele mai abrupte.

5. ALTE ELEMENTE CARE DEFINESC CARACTERUL SATULUI

5.1. IMAGINI STRADALE, SPAȚII ȘI ELEMENTE PUBLICE

Cea mai valoroasă componentă a imaginii satului derivă din relația cadrului construit cu cadrul natural. În cazul satului Dealu, componenta naturală se întretese intens cu cea construită. Fenomenul este variat, pornind de la arborii sau tufișurile din curți până la fronturile largi de verde ale livadelor. Nu în ultimul rând sunt determinante imaginile caracteristice ale elementelor de peisaj perceptibile din diferitele puncte ale localității. Panorama satului cu cornișa platoului, sau priveliștea spre dealurile din jur sunt de o valoare ridicată.

Imagina străzii este variată datorită terenului accidentat (perspective ascendente și descendente) datorită intercalării elementelor vegetale în frontul stradal.

foto: MihályZs.

5.2. OBIECTIVE STRADALE CARACTERISTICE

Porțile

În sat există o varietate destul de mare de porți secuiești tradiționale sau mai nou construite, și de garduri din lemn. În ultima vreme apar elemente stridente noi – în concordanță cu casele noi la fel deformate.

Fântânile și adăpătoarele comune

În sat există adăpătoare stradale cioplite din piatră.

6. INTERVENȚII MAJORE ASUPRA IMAGINII SATULUI

6.1. DISFUNȚIONALITĂȚI, INTERVENȚII CARE MODIFICĂ NEGATIV IMAGINEA SATULUI

6.2. INTERVENȚII POZITIVE REALIZATE MAI RECENT

În zona centrală, prin proiect european s-a început reabilitarea unei gospodării istorice autentice, în vederea înființării unui punct turistic de interes. Proiectul este coordonat de primăria locală sub îndrumarea arh. Albert Homonnai M.

7. PROPUNERI PENTRU PROTEJAREA IMAGINII SATULUI

7.1. OBIECTIVE ÎNSCRISE ÎN LISTA MONUMENTELOR ISTORICE

Așezarea fortificată Mákvára se situează în extravilan pe platou. În intravilan actualmente nu figurează obiective. Ar fi de indicată propunerea întregului peisaj cultural cuprinzând comuna Dealu pentru înscrierea pe lista națională.

7.2. INSTRUMENTE ALE PROTEJĂRII LOCALE

Dezideratul menținerii imaginii tradiționale a satului se poate obține prin acțiunea comună a conducerii comunei și a locuitorilor satului. Este foarte important conștientizarea valorilor existente în rândul populației, reorientarea interesului pentru formele arhitecturale și rezolvările tradiționale.

În procesul de conștientizare a valorilor rolul cel mai important ar putea să aibă organizațiile civile, care pe lângă obiectivele de păstrare a identității culturale, a tradițiilor locale în viața socială, își introduc în program și protejarea imaginii satului.

Instrumentele administrației publice de protejare a imaginii tradiționale a satului sunt:

- reglementările urbanistice pentru zona tradițională a satului, în special pentru imaginea stradală
- cuprinderea obiectivelor valoroase în liste de protejare locală
- cumpărarea gospodăriilor vechi tradiționale abandonate, nelocuite de către organizații civice sau primărie în vederea reabilitării lor și cuprinderea în rețeaua turistică rurală.

7.2.1. Propuneri de reglementări urbanistice

7.2.2. Propuneri de protejare locală

a. În categoria clădirilor cu protejare locală tip 1 (H1) sunt cuprinse ***

Protejarea locală tip 1 (H1) atrage după sine următoarele obligații:

- Interdicția de demolare. Autorizație de demolare pentru aceste obiective se poate elibera numai dacă pe baza unei Hotărâri a Consiliului Local obiectul se scoate din lista de obiecte protejate pe plan local.
- Orice transformare a clădirii (adăugiri, schimbări de materiale de finisaj, schimbarea tâmplăriei, refacerea porții și a împrejmuirii către stradă) trebuie să se facă pe bază de autorizație de construire și fără a diminua valoarea ambientală a clădirii. Nu este nici o interdicție în ceea ce privește adaptarea clădirii la cerințele de confort și igienă, dar aceste lucrări să nu se execute în detrimentul aspectului tradițional al fațadei.
- La clădirile de locuit unde mai recent s-a schimbat forma ferestrelor originale în ferestre cu trei canate (de tip bloc de locuință), cu ocazia unor reparații la fațade ar fi de dorit refacerea golurilor originale.

b. În categoria clădirilor cu protejare locală tip 2 (H2) sunt cuprinse clădirile care prezintă valori ambientale precum și clădiri care au suferit transformări importante ale fațadelor, dar care cuprind detalii arhitecturale valoroase (de exemplu grinzi sculptate). Majoritatea acestora definesc valori ambientale ale zonelor în care sunt amplasate și ca atare demolarea sau transformarea radicală a lor ar aduce prejudicii imaginii satului.

Protejarea locală tip 2 (H2) atrage după sine următoarele cerințe care intră în categoria de recomandări:

- Păstrarea obiectivului în măsura posibilităților prin întreținere curentă și eventual prin refuncționalizare
- Păstrarea volumetriei și a modului de amplasare față de aliniament
- Păstrarea detaliilor valoroase existente

c. În categoria gospodăriilor/parcelelor cu protejare locală (T) sunt cuprinse:

- gospodăriile care prezintă un aspect unitar și sunt compuse din obiective cuprinse lista de protejare locală. Acestea merită o atenție deosebită și sunt cele mai propice pentru valorificare în cadrul turismului rural, prezentând imagini autentice a gospodăriilor tradiționale.
- parcele ale unor conace care în integritatea lor ar trebui păstrate, fără a fi dezmembrate

Lista aleilor pietonale/semicarosabile și a spațiilor publice propuse pentru protejare locală

(anexa 3) cuprinde acele străzi și ulițe pietonale care conferă satului o atmosferă specifică și care necesită o atenție deosebită în amenajarea lor:

- păstrarea caracterului prin dominanța suprafețelor înierbate
- amenajarea carosabilului ocazional prin strat drenant și suprafață de macadam
- amenajarea aleilor pietonale prin sistemul de gazon cu strat drenant

Propunerile de protejare locală devin instrumente de lucru după aprobarea lor de către Consiliul Local pe baza Hotărârii Consiliului.

Hotărârea Consiliului Local prin care se aprobă listele obiectivelor de protejare locală trebuie adusă la cunoștința proprietarului clădirii, respectiv al obiectivului protejat.

În vederea viabilității protecției locale aceasta trebuie să aibă și sprijinul populației, ceea ce se poate realiza numai prin **conștientizarea valorilor**. O serie de activități ar trebui să concure la fenomenul ca protejarea locală să nu fie înțeleasă ca o măsură opresivă, de frână în calea dezvoltării, ci dimpotrivă ca un motiv de mândrie de a fi proprietarul unei case valoroase.

Pe lângă motivații sentimentale un **ajutor material** oferit proprietarului, chiar de valoare mai mică ar putea să slujească această cauză.

În acest sens Primăria ar trebui să găsească resurse financiare (din resurse proprii, sprijin de la Consiliul Județean Covasna cerut în acest scop, fonduri obținute prin proiecte de finanțare, etc.) și modalități de a sprijini activitățile de întreținere a obiectivelor de pe listă, acele lucrări de întreținere sau reparații care se execută în spiritul protejării locale, precum și eventualele îmbunătățiri, corectări, lucrări de refacere a formei originale.

Ajutoarele materiale date proprietarilor de obiective înscrise pe lista de protejare locală ar putea să fie de diferite forme, cum urmează:

- scutiri de impozit sau reducerea impozitului pentru clădiri protejate local. Aceste scutiri s-ar putea da, în măsura posibilităților, pentru toate obiectivele de pe listă sau numai la acele obiective unde se execută lucrări de întreținere conform celor sus menționate.
- ajutor material direct prin oferirea gratuită sau la preț redus a unor materiale de construcții cu ocazia reparațiilor executate la aceste obiective, dacă acestea se realizează în spiritul păstrării sau refacerii formei originale a clădirii (de exemplu var pentru vâruire, țigle solzi pentru reparații la acoperiș, material lemnos etc.)
- plata parțială sau totală a unor lucrări de refacere de goluri de ferestre originale la fațade, restaurare de tâmplărie tradițională valoroasă etc.

7.3. PROPUNERI PENTRU DEZVOLTARE URBANISTICĂ A LOCALITĂȚII

Aceste propuneri vizează protejerea imaginii de ansamblu și a perspectivelor valoroase.

Prin prezentul studiu sunt definite ca perspective valoroase:

**A. În zona centrului și zonele de locuit tradiționale
păstrarea caracteristicilor urbanistice prin:**

- Construirea de **clădiri care respectă scara clădirilor existente în apropiere**, clădiri definite în reglementări cu termenul de *clădiri de referință*
- Extinderea și reamenajarea caselor existente pe baza unor documentații întocmite conform reglementărilor urbanistice
- La case tradiționale nelocuite, în cazul schimbării proprietarului prin moștenire sau cumpărare, realizarea de case de vacanță sau eventual a unei locuințe prin **reamenajarea casei de locuit** pentru noua funcțiune, cu păstrarea detaliilor arhitecturale valoroase și dacă este cazul readucerea casei la forma originală avută înaintea unor transformări mai recente

B. Scoaterea din vatra tradițională a localității a unităților funcționale mai voluminoase

- Pentru investiții care prin tema de program depășesc volumetria unor case tradiționale este de dorit amplasarea acestora în zone mai retrase, cum ar fi zona de agrement cu vile particulare și pensiuni, amplasate la capătul localității
- Dezvoltarea localității cu funcțiuni de locuit, funcțiuni turistice și de agrement sau eventual cu funcțiuni de industrie nepoluantă, în partea sudică, în zonele adiacente drumului care duce spre Sâncraia.

Întocmit:

Bibliografie:

1. Planul urbanistic general al comunei Dealu
2. Hărțile militare austriece din secolele XVIII-XIX: prima hartă militară austriacă (Harta Iosefină) din anii 1769-1773, a doua hartă militară austriacă din anii 1819-1869 și a treia hartă militară austriacă din anii 1869-1873
3. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, vol. I, cap XVI, editat de Ráth Mór, Pesta, 1869, pag. 96-105.
4. Gerendás Lajos: Székelyderzs és erődtemploma, Miercurea Ciuc, 2009
5. arh. Fekete Márta: Székelyföld falvai a XX. Század végén, vol I, Editura Nap Kiadó, 1998, pag. 80-82